ויחי

א. „ויאמר השבעה לי וישבע לו וישתחו ישראל על ראש המטה"[1], ובפרש"י „וישתחו ישראל — תעלא בעידני' סגיד לי'" (שועל, אם תראה שעתו מצלחת[2], תשתחווה לו). ובפשטות, כוונת רש"י היא לבאר זה שיעקב השתחוה לבנו (יוסף)[3], כי „תעלא בעידני' סגיד לי'" (עם היותו „השפל שבחיות"[4]).

והנה להלן עה"פ[5] „ויגד ליעקב גו' הנה בנך יוסף בא אליך ויתחזק ישראל וישב על המטה" פרש"י „ויתחזק ישראל — אמר אע"פ שהוא בני מלך הוא אחלק לו כבוד, מכאן שחולקין כבוד למלכות" (והיינו ש„חולקין כבוד למלכות" בכל אופן, גם כנדו"ד שהמדובר באב ובנו[6]).

ולכאורה שני פירושי רש"י אלה תוכנם חד[7] — שיעקב חלק כבוד ליוסף (והשתחווה לו) אע"פ שהי' בנו (ולכן נחשב יוסף כ„תעלא" לגבי"[8]).

ויש להבין טעם החילוק בין שני פירושי רש"י אלה, שבפסוק „וישתחו ישראל" ביאר רש"י טעם השתחוואת יעקב ע"י משל מזה ש„תעלא בעידני' סגיד לי'", ובפסוק „ויתחזק ישראל" מבאר רק התוכן „אע"פ שהוא בני מלך הוא אחלק לו כבוד"; ולאידך דוקא בפעם הב' ראה רש"י צורך לפרש הקושי („אע"פ שהוא בני").

הרא"ם ביאר (ועד"ז כתבו כמה מפרשים), דהא ד„תעלא בעידני' סגיד לי'" לא מטעם „כבוד מלכות" הוא — „דא"כ כשבא (יוסף) לפניו מיד הי' ראוי להשתחוות" — אלא רק „מפני שהי' צריך לו", „שבקש ממנו צרכו („ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם"[9]) ונתרצה ונשבע לו".

ולפי זה פירוש המשל „תעלא בעידני' סגיד לי'" הוא — ד„בעידני'" היינו „בעת שאתה צריך לו". ועוד זאת, שהשתחוואה זו אינה נתינת כבוד בפ"ע אלא כמ"ש הלבוש[10] ש„אין תעלא בעידני' שייך לומר אלא כשהוא . . מראה לו הכנעה כדי שיעשה בקשתו שצריך לו".

ולכאורה פירוש זה צע"ג, כמו שהקשו במפרשים[11], „דאי אפשר לומר . . שהשתחווה והכניע את עצמו כדי שימלא בקשתו, דהא אחר השבועה השתחווה לו ולא בשעת הבקשה". וכן — קשה לומר שיעקב השתחווה ליוסף „כדי שיעשה בקשתו" — דבפשטות (פשש"מ) הי' יוסף

---

1) פרשתנו מז, לא.

2) רש"י מגילה טז, ב. וראה גם גו"א ועוד כאן (ולקמן ס"ג והערה 21).

3) ראה גו"א ועוד כאן.

וכבר האריכו במפרשים איך מתאים עם מ"ש רש"י בד"ה שלאחז"ז (ד"ה על ראש המטה) ש„הפך עצמו לצד השכינה". ונת' בההתוועדות. ואכ"מ.

4) ל' הרא"ם כאן.

5) מה, ב.

6) וכן בדוגמאות שהביא רש"י, שמשה חלק כבוד (אפילו) לפרעה, וכן אליהו לאחאב (עובד ע"ז). וראה שפ"ח ומשכיל לדוד שם.

7) וכ"כ בבחיי כאן: השתחוה לו אביו כדי לחלוק כבוד למלכות ועל זה דרז"ל תעלא בעידני' סגיד לי'. וראה ראב"ע כאן.

8) גו"א ועוד כאן.

9) ל' הכתוב מז, ל.

10) לקמן מח, ב.

11) נחלת יעקב כאן.

נענה לבקשת יעקב גם בלי שיעקב יש־תחווה לו[12].

ב. לכאורה יש לבאר כוונת הרא"ם, ש„תעלא בעידני' סגיד לי'" מתאים בתור „הכנעה כדי שיעשה בקשתו" וגם בתור הודאה (לאחרי שמילא הבקשה), ד„מי שאתה צריך לו" יש להודות לו ע"י השתחוואה[13] („סגיד לי'"). וכן בנדו"ד, דלאחרי שיוסף הבטיח את יעקב על קבורתו והשביע לו, הודה לו יעקב ע"י השתחוואה.

אבל — למה הוצרך רש"י לבאר זה ע"י משל דוקא, „תעלא בעידני' סגיד לי'" (ולא דיו בביאור הענין, ע"ד לשונו הנ"ל בפירושו על „ויתחזק ישראל").

וביותר קשה, שהרי השתחוואה בתוכן זה — הכנעה כלפי מי שצריכים לו (אם בתור הודאה, או כדי שיעשה בקשתו) — מצינו לעיל באברהם, כשביקש מאת בני חת שימכרו לו את מערת המכפלה, כמ"ש[14] „וישתחו לעם הארץ לבני חת . . וישתחו אברהם לפני עם הארץ", וכן מצינו ביעקב עצמו, דנוסף על הדורון ששלח אל עשו „כי אמר אכפרה פניו במנחה גו'"[15], הנה כשפגש את עשו השתחווה לפניו ארצה ועד „שבע פעמים"[16].

דמובן בפשטות, שלולי שאברהם הי' צריך לבני חת, וכן יעקב הי' צריך לעשו[17], לא היו משתחווים לפניהם[18] — ומ"מ, במקומות הנ"ל, לא הביא רש"י המשל ד„תעלא בעידני' סגיד לי'".

ומזה משמע, שזה ש„תעלא בעידני' סגיד לי'" אינו כענין השתחוואות הנ"ל (דאברהם לבני חת ודיעקב לעשו) — הכנעה מפני הצורך אליו — אלא תוכן אחר יש בו.

ג. והנה בגו"א פי' „תעלא בעידני' סגיד לי'" — פירוש בעת שהשעה עומדת לו[19] סגיד לי' כמו אין לך אדם שאין לו שעה[20] . . ומה שלא השתחווה לו מיד בבא יוסף אליו, דשם ודאי אין סברא שישתחווה האב לבנו ואדרבה הי' זה גנאי ליוסף שיהי' אביו משתחווה לו, גם הי' נראה שהי' יעקב מחניף ליוסף ש־יעשה בקשתו, אבל עכשיו דהבטיח אותו על הקבורה הי' משתחווה לו. וא"ת מנ"ל דמשום תעלא בעידני', שמא משום דהב־

---

12) ראה נחלת יעקב כאן (וראה גם גו"א כאן — נעתק לקמן ס"ג).

ושם הי' שיעקב לא „ללמד על עצמו יצא" (כי הוא לא הי' צריך לזה), אלא „בא ללמדנו דרך ארץ" (וראה גם משכיל לדוד כאן: ורצה ללמד לן שכך הדין דתעלא בעידני' סגיד לי'). אבל לכאורה דוחק לומר שיעקב השתחווה ליוסף רק כדי ללמדנו דרך ארץ (וראה גו"א כאן (נעתק גם לקמן ס"ג) ש„הי' זה גנאי ליוסף שיהי' אביו משתחווה לו"). וגם לא משמע כן מפשטות לשון רש"י (ובפרט שלא כתב כאן כמ"ש לקמן „מכאן כו'").

13) להעיר מראב"ע ח"ש כג, ז. וראה גו"א כאן (נעתק לקמן ס"ג) והערה 22.

14) ח"ש שם. שם, יב.

15) וישלח לב, כא.

16) שם לג, ג. וראה שם, ו־ז.

17) ראה רש"י שם, ד: נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחווה כו'.

18) ואינו דומה לזה שהשתחווה אברהם כשקיבל פני אורחים (וירא יח, ב. וראה שם יט, א גבי לוט). וראה רש"י מקץ (מג, כח): ויקדו וישתחוו, על שאלת שלום. וכן מצינו במשה (יתרו יח, ז) „וישתחו גו' וישאלו איש לרעהו לשלום".

19) לכאורה הוא ע"פ פרש"י שנסמן בהערה 2.

20) אבות פ"ד מ"ג. — ובקיצור מזרחי (הובא בשפ"ח כאן). ועד"ז כ' בבאר מים חיים (לאחי המהר"ל) על פרש"י כאן) „שיש חודש א' שהשועל הוא מלך על כל החיות ועל אותו החודש אומר תעלא בעידני'".

טיח אותו על הקבורה ולפיכך השתחווה לו, דאין זה קשיא דאפ"ה לא הי' להש־תחוות לבנו".

ומדבריו משמע, שהשתחוואת יעקב ליוסף אינה שייכת (כ"כ) לבקשתו של יעקב[21], אלא (בעיקר) למעמדו של יוסף באותה שעה, "שהשעה עומדת לו" (וכדי שלא יהי' גנאי ליוסף כו', השתחווה לו רק כשהבטיח אותו על קבורתו)[22].

וצ"ע: כיון שמשתחווים למי שהשעה עומדת לו, מנ"ל עוד טעם על זה ש־"ויתחזק ישראל וישב על המטה" ("מכאן שחולקים כבוד למלכות", היינו שזהו טעם חדש).

ונ"ל, שלפרש"י "תעלא בעידני' סגיד לי'" הוא סוג מיוחד בהשתחוואה שלא למדנו עד כה, כדלקמן.

ד. ויובן זה בהקדם תמי' בכתוב זה ("ויאמר השבעה לי וישבע לו") שלכאו־רה הו"ל לרש"י לתרצה[23]:

בפסוק שלפנ"ז מסופר שעל בקשת יעקב מיוסף "ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם" ענה לו יוסף "אנכי אעשה כדברך", ואח"כ[24] אמר לו יעקב "השבעה לי — וישבע לו". ותמוה — וכי חשד יעקב את יוסף שלא יקיים את דברו "אנכי אעשה כדברך", עד שהוצרך ל־השביעו על זה? ופירשו במפרשים[25] שטעם שבועה זו לא הי' כדי לזרז את יוסף, אלא להבטיח שפרעה לא ימנע את יוסף מלקיים את הבטחתו, וכפי שפרש"י לקמן עה"פ[26] "ויאמר פרעה עלה וקבור את אביך כאשר השביעך" — "ואם לא בשביל השבועה לא הייתי־מניחך, אבל ירא לומר עבור על השבועה שלא יאמר א"כ אעבור על השבועה שנשבעתי לך שלא אגלה על לה"ק שאני מכיר . . ואתה אינך מכיר". ונמצא, שאילולי שבועה זו לא הי' פרעה נותן לו רשות.

אבל לכאו' דוחק ליישב כן בפרש"י, שכאן על אתר (במקום שמתעוררת שאלה זו) לא נחית לפרש שהשבועה היתה רק בשביל פרעה; ומשמע, שלפי שיטת רש"י (בפשש"מ) לא זה הי' טעם השבועה.

כלומר: לפרש"י, מטרת השבועה הי־תה כפשטות ענינה — לזרז את יוסף, והטעם שהוצרך יעקב לזה פשוט כ"כ עד שאין צורך לפרשו.

ויש לומר הביאור בזה:

אע"פ שיוסף "הוא השליט על הא־רץ"[27], "ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים"[28], מ"מ הי' רק משנה למלך, ו"הכסא (של פרעה)

---

21) בחי' ופי' מהרי"ק על פרש"י (לבעהמח"ס שו"ת מהרי"ק) צירף שני הענינים, ד"בשעה ש־השעה משחקת לו", "בשעה שאתה צריך לו" (וראה באר מים חיים שם). אבל בגו"א משמע שאינו שייך להא שהי' צריך לו.

22) אבל י"ל שגם כוונת הגו"א שהשתחוואה זו היא הודאה על הבטחתו (וכן משמע מדבריו לקמן בפסוק זה סד"ה שהשכינה. ע"ש), דכיון שהשעה עומדת לו, יש להודות לו ע"י השתחוואה ("סגיד לי'").

אבל גם לפ"ז קשה, דסו"ס ההשתחוואה (שבהו־דאה זו) היא נתינת כבוד למי שהשעה עומדת לו, ע"ד הא ד"חולקין כבוד למלכות", ולמה כ' רש"י שם "מכאן כו'".

23) לכללות סעיף זה ראה גם לקוטי שיחות חכ"ה ע' 271.

24) ולפרש"י (שם, כט, וכן שם, ל) מלכתחילה ביקש יעקב מיוסף "(שים נא ידך גו' —) והשבע".

25) ראה רמב"ן, ספורנו, כלי יקר (בפי' הא'), אוה"ח ועוד כאן.

26) פרשתנו נ, ו.

27) מקץ מב, ו.

28) שם מא, מד.

אגדל ממך"[29]. וכיון שרצונו של פרעה הי' שיעקב ייקבר במצרים (ועד שכ־פרש"י כאן[30] חשש יעקב "שלא יעשוני מצרים ע"א"), הרי קיום בקשת אביו יש בו קושי מיוחד שצריך להתגבר עליו. ולכן הי' יוסף צריך לתוקף מיוחד כדי שיוכל להתגבר על רצונו של פרעה ול־מלאות רצון אביו.

וזהו הטעם שיעקב השביע את יוסף, אף שגם בלי השבועה הי' יוסף מקיים רצון אביו — כדי לסעדו[31] ולחזקו לע־מוד נגד פרעה (וכן להתגבר על כל המניעות ועיכובים שיוכלו להתעורר). וכפי שרואים בטבע בני אדם, שהנשבע לעשות איזה דבר, הרי השבועה מחזקת את האדם בתוקף מיוחד, שלא יתפעל משום דבר שיעמוד לנגדו וימלא את שבועתו.

ה. ועפ"ז יש לומר, שזהו ג"כ תוכן השתחוואת יעקב ליוסף מפני ש"תעלא בעידני' סגיד לי'":

בהמשך להשבועה שהשביעו יעקב למלאות את בקשתו, הנה לחזק את יוסף עוד יותר, השתחווה אליו, שבזה עורר אצל יוסף מדה של התנשאות, שירגיש עצמו כ"מלך" בענין זה, באופן ששום דבר לא יוכל לעמוד כנגדו.

וזהו גם תוכן הענין ד"תעלא בעידני' סגיד לי'":

השועל, להיותו "השפל שבחיות" (הי־פך ההתנשאות והמלכות[32]), הנה "בעיד־ני'" שהוא המולך, צריכים לחזקו ביתר שאת ויתר עז, ולכן "תעלא (דוקא) ב־עידני' — סגיד לי'". וכן יוסף, שעם היות שלגבי יעקב נחשב כ"תעלא" (וראה ל־קמן[33] שהשתחווה ליעקב אביו), מ"מ, בענין זה — "בעידני'" — צריכים להש־תחוות לו.

ויש להוסיף עוד טעם שנקט רש"י "תעלא" דוקא, לרמז עוד ענין שהזהיר יעקב את יוסף, דנוסף על מדה יתירה של תוקף, צ"ל גם התחכמות יתירה, כדי לסדר את קבורת יעקב באופן שמלכת־חילה לא תהי' מניעה על זה. ולכן המ־שיל רש"י את יוסף ל"תעלא"[34], שהשועל הוא ה"פקח שבחיות"[35].

[ובזה יש לבאר עוד דיוק בלשון רש"י כאן: מקורו של פירוש זה הוא במס' מגילה[36], ושם מקדים הש"ס "היינו דאמרי אינשי תעלא כו'"[37], ויש לעיין, למה השמיט רש"י הקדמה זו? והרי מצינו בכ"מ בפרש"י שהעתיק לשון זו ("היינו דאמרי אינשי"[38], "משל הדיוט (אומר)"[39]).

וע"פ הנ"ל יש לומר, כי לשון זו מתאימה בענין שהוא רק משל או ענין דומה לכך (אבל אין בו הסברה בתוכן הענין): משא"כ בנדו"ד, שלפרש"י אינו

29) שם, מ. ולהעיר מויגש (מז, יט־כ) "קנה אותנו . . ויקן יוסף גו' לפרעה".

30) מז, כט.

31) ראה גם רמב"ן הנ"ל בסיום פירושו.

32) להעיר מרש"י יחזקאל (יג, ד) "כשיבא אדם . . בורח השועל . . ואינו עומד בפרץ להלחם".

33) מח, יב.

34) להעיר מחי' רפ' מהרי"ק על פרש"י כאן.

35) ברכות סא, ב.

36) טז, ב.

37) בגמ' לפנינו הובאו תיבות אלו רק בהוה־אמינא (כשהובא זה על פסוק (פרשתנו נ, יח) "וילכו גם אחיו ויפלו לפניו"), ולא במסקנא. אבל ב"י הובאו גם במסקנא. וכ"ה גירסת הכ"י בדק"ס מגילה שם (וראה בהערות שם). וראה לשון הילי"ש כאן. ובלקח טוב כאן "היינו דאמרי אינשי תעלא כו'".

38) וירא כא, כא. יתרו יח, ט. בחוקותי כז, ז.

39) לך טו, יח. בשלח טז, כח. דברים א, ז. שם, כז.

רק משל, אלא יש בזה הסברה על הש־תחוואת יעקב ליוסף, כי „תעלא בעידני׳ (יש חיוב מיוחד של) סגיד לי׳״[40].

ו. ועפ״ז מובן גם החילוק בין „ויש־תחו ישראל״ בפסוק דידן והא דלקמן ש„ויתחזק ישראל וישב על המטה״ — דשם הי׳ זה רק כדי לחלק „כבוד למל־כות״, נתינת כבוד גרידא: משא״כ כאן שאינו (רק) חלוקת כבוד, אלא פעולה של חיזוק כו׳.

וזהו גם טעם החילוק ביניהם, שלהלן נאמר רק „ויתחזק ישראל וישב על ה־מטה״, ואילו כאן השתחווה לו — שיש לומר, שזה שלא השתחווה אליו אח״כ, אינו מפני העדר יכולתו (לפי שהי׳ חולה[40]), אלא לפי שמצד זה ד„חולקין כבוד למלכות״ אין צורך בהשתחוואה, כנ״ל [ע״ד הדוגמא בפרש״י שם, מזה ש„משה חלק כבוד למלכות״, שהכבוד הי׳ רק באופן דיבורו אל פרעה[41]], וכ״ש וק״ו בנדו״ד, שזה פוגע בכיבוד אב שיעקב ישתחווה אל יוסף, ולכן רק „ויתחזק גו׳ וישב על המטה״ (לכבודו של יוסף):

משא״כ כאן, כשהוצרך לתמכו בקיום ציוויו לקבור אותו בארץ ישראל, אין מספיק חלוקת כבוד סתם, אלא צ״ל השתחוואה דוקא, פעולה של התנשאות — „תעלא בעידני׳ סגיד לי׳״.

(משיחת ש״פ ויחי תשכ״ז)

40) מח, א.

41) בא יא, ח (ובפרש״י שם). וראה רש״י וארא ו, יג.